

**LOTU FAKAFETA'I 'O E SENITULI UA 'O E LOTU
TŌ FOLOFOLA 'A 'ENE 'AFIO TUPOU VI, KO E TU'I**

'Aho Falaite 26 'o Sune 2026
Taimi 10:00 pongipongi 'i he Falelotu Senituli.

Kaveinga 'o e Mahina ko SUNE: Tonga Fonua Monu'ia, 'Otua 'aki 'a Sihova

Ko e Kaveinga Malanga: Tau Katoanga Fakataha 'o Fakavikiviki 'i 'a e 'Eiki ko Sisū
Kalaisi, 'i he Senituli Ua 'o e Lotu Faka-Kalisitiane 'i Tonga.

Potu Folofola: 1 Kolinito 1: v30 mo e kongia ki mui 'o e veesi 31

"HE 'OKU MEI HE 'ENE 'AFIO HO'O MOU TU'U NI, PEA 'IA KALAI SI SISU: 'A IA KUO
FOKOTU'U MEI HE 'OTUA KO HOTAU POTO'ANGA, KO HOTAU FAKATONUHIA, MO
FAKAMA'ONI'ONI'ANGA, PEA MO HOTAU HUHU'I.....KO IA 'OKU VIKIVIKI, KE NE
VIKIVIKI 'I HE 'EIKI"

Fakatapu: Tapu mo e 'Afio 'a e 'Otua 'oku lotu mo tauhi ki Ai 'a Tonga;

Tapu mo e potu toputapu ni 'oku fai ai 'a e lotu mo e fakafeangai ma'oni'oni;

Tapu mo e Hou'eiki 'o e Fonua kae'uma'a 'a e Kau Taki Lotu 'oku nau tokoni 'i he Ouau
Lotu 'o e pongipongi ni;

Tapu mo e kau muli 'oku nau 'i he Fakataha'anga ni mo kitautolu kae 'uma'a 'a e
Konifelenisi Kakato mo e kāinga lotu 'oku lonuku 'i he Falelotu Senituli kae 'ataa ke fai 'a
e malanga **VIKIVIKI 'I HE 'EIKI.**

KO E TALATEU':

Na'e fotunga mo anga fēfē 'a Tonga 'i he kamata'anga 'o e Senituli Hongofulu-ma-
valu? Ko Tonga', ko ha ki'i motu pē 'i he 'Oseni Pasifiki'. 'Oku fakafuofua 'a e tokolahi 'a
hono kakai', ki he toko taha mano nima afe ki ha ua mano' (15,000 - 20,000). Ko e ki'i
piliote pē 'a Tonga, 'i he kolope'. Na'e 'ikai ha makakula koloa 'a Tonga, 'o hangē ko e
koula', mo e taiāmoni' pea mo e lolo', ke makatu'unga ai ha tokanga makehe mai 'a e

ngaahi fonua lalahi 'o Māmani'. Kae fakafeta'i ki he 'Otua Mafimafi', ko e koloa kaanokato 'a Tonga 'i he mape 'a e 'Otua'.

Koe'uhi' ko e mahu'inga 'o Tonga ki he 'Otua', na'e kouna ai 'e he 'Otua' 'a e loto 'o e kau ngāue faka-misinale', ke nau folau mai ki he 'Otu Tonga' mo e Ongoongo Lelei 'o Sisu Kalaisi'. Ko e Ongoongo Lelei 'a hono 'alo'i 'o Sísū Kalaisi ko e 'Alo-tofu-pe-tahana'e-fakatupu'. Na'e kalusefai la pea pekia pea telio pea ne toetu'u mei he pekia 'i hono 'aho tolu'. Koe'uhi', ko e fai angahala', mo e talangata'a ki he 'Otua', na'e fiema'u 'e he kakai 'o Tonga' 'a Sísū Kalaisi, ko ho nau Fakamo'ui'. 'Oku kei fiema'u pē 'o a'u mai ki he 'aho ni, 'e he kakai 'o Tonga' 'a Sísū Kalaisi ko ho nau Fakamo'ui'.

'I he 1797 na'e tu'uta mai ki Tonga ni, 'a e kau ngāue fakamisinale 'e toko hongofulu mei he Sosaiete 'o e Kau Ngāue Faka-Misinale 'o Lonitoni' (LMS). Na'e 'ikai ha tokotaha 'e fakaului ki he lotu faka-Kalisitiane'. Na'e 'ikai ke mateuteu fe'unga 'a e kau ngāue faka-misinale', pea tuai 'a 'enau poto 'i he lea faka-Tonga'. Ka na'e 'ikai pe ngalo mo tukuange 'e he 'Otua 'a Tonga. Na'e kei fakalotoa pē 'e he 'Otua' 'a e kau ngāue faka-misinale' ke kei hokohoko atu pē 'a 'enau folau mai ki Tonga, ke talaki 'a e Ongoongo Lelei'.

Ko e fuofua fokotu'u 'a e 'Api 'o e Kau Ngāue Faka-Misinale', ko e fokotu'u ia 'e he ongo tangata'eiki Faifekau ko Misa Sione Tomasi (*John Thomas*) mo Misa Sione Haasione (*John Hutchinson*) 'i Hihifo 'i he 1826. Ko e 'uhinga lahi 'o e ola lelei 'o e ngāue 'a e kau misinale 'i Hihifo', ko e poto'i ngāue mo e maheni 'a e tangata'eiki faifekau ko Misa Tana (*Nathaniel Turner*). Na'e tu'uta mai ki Tonga ni 'a Misa Tana' 'i he ta'u 1827. Na'e ma'u 'a e taukei mo e maheni ko'eni 'a Misa Tana' 'i he 'ene ngāue kimu'a mo e kāinga Mauli 'o Nu'u Sila'. Na'e kamata leva 'e Misa Tana 'a hono ako'i 'a e Tohitapu' ki he kāinga Tonga, pea mo fokotu'u 'a e ngaahi ako'. Na'e papitaiso 'a e Tama Tu'i, Kingi Siaosi Tubou I pea mo e Ta'ahine Kuini', 'a Kuini Salote Lupepau'u 'i he mahina ko 'Akosi' 'o e ta'u 1831. Na'e mokoi 'a e finangalo 'o Tubou I 'i he ta'u 1875, ke fakahuafa 'a e moto 'o e Fonua', "KO E 'OTUA MO TONGA KO HOKU TOFI'A". **Vikiviki 'i he 'Eiki'!**

1. KO E UI' PEA MO E FILI :

'I he poto ta'emahakulea mo kiluklua 'a e 'Otua', na'a ne fili ai 'a Tonga ko e taha 'o e ngaahi fonua vaivai taha 'i Māmani', ko hono tofi'a. Ko e 'ofa lahi 'a e 'Otua' na'a ne ui ai kitautolu ko e fānau 'a e 'Otua'. Pea ko kitautolu ia, ko e fānau 'a e 'Otua' (1 Sione 3). Ko hotau talaa ia mo hotau 'uhinga'. Ko e 'Otua' ia 'i hono poto' na'a ne ui mo fili 'a e kakai 'o Tonga'. 'Oku makatu'unga 'i he 'Otua Tokotaha pē 'o 'ikai ko kitautolu.

Hangē pē ko hono fekau'i atu 'e he 'Eiki Toetu'u' 'a 'ene kau ako', ke nau oo atu ki Māmani 'o ngaohi 'a e kakai kotoa pē ko 'Ene kau ako' (*Matiu 28*), 'oku pehee pē hono ui mo fili 'e he 'Otua 'a Tonga'. 'Oku ne fekau'i atu 'a e kakai Tonga' ke nau oo atu ki

Māmani ‘o talaki ‘a e Ongoongo Lelei ‘o Sísū Kalaisi’. Na’e ‘ikai ke kumuni loto pē ‘e he kakai Tonga ‘a ‘enau māta’ikoloa ko Sísū Kalaisi’ pea nau fiemālie ‘o ngata ai. Na’a nau folau atu ‘i honau ngaahi popao’ ‘i he moana vavale’, ‘o talaki ‘a e Ongoongo lelei ‘o Sísū Kalaisi ki he ngaahi fonua kaungā’api’. Na’e ‘ikai ke nau teki mo manavahee ke ‘ave ‘a e Ongoongo Lelei’ ki Ha’amoā, ki Fisi, Solomone pea mo Papua Niukini pea mo e ngaahi fonua ‘i he ‘Oseni Pasifiki’. ‘Oku kei hokohoko atu pē ‘i he ‘aho ni, hono ‘ave ‘e he kakai Tonga’ ‘a e Ongoongo Lelei ‘o Sísū Kalaisi’ ki he ngaahi tapa kehekehe ‘o Māmani, ‘o hangē ko Siain’a mo ‘Initia’ pea mo e ngaahi fonua ‘o ‘Afilika’. **Vikiviki ‘i he ‘Eiki’!**

2. KO E KAKAI KUO NE FILI MOONO TOFI’A:

‘Oku fakamahino mo fakatokanga mai ‘a e tangata fatu Saame’, “Monū’ia aa ka ko e Pule’anga ‘oku ‘Otua ‘aki ‘a Sihova’” (*Saame 33:12*). Ko e taimi ‘oku makatu’unga ai ‘i he ‘Otua’ ‘a e falala mo e mo’ui pea mo hono tataki ha Fonua, pea ‘oku ‘ikai ngata pē ‘i he mahutafea ‘a e Fonua ko ia, ‘i he koloa’. Ka ‘oku tapuaki’i ‘e he ‘Otua’, ‘a e Fonua ko ia’ ‘aki ‘a e nonga mo e melino ‘oku haohaoa’ (*Aisea 26:3*). ‘Oku tokanga mo fakamahu’inga’i ‘e he Fonua ko ia ‘a e fakamaau totonu ‘a e ‘Otua’. ‘Oku ‘ikai ko e fakamatala eni ia ki ha Fonua ‘oku haohaoa, ka ko e talanoa ki ha kakai ‘o ha Fonua kuo nau fakatōmala mo tafoki honau loto ‘o kumi ki he ‘Otua’.

Ko e taimi ko ia na’e talangofua ai ‘a e kakai ‘Isileli’ ki he ‘Otua’ pea mahutafea ‘a e fonua’ ‘i he koloa’ mo nau ikuna’i ‘a honau ngaahi fili’, pea nau nofo melino. Ka ko e taimi pe ‘oku nau talangata’a mo fai angahala ai ki he ‘Otua’ pea lōmekina kinautolu ‘e he tau’ mo e faingata’a’. ‘Oku pehe pē mo Tonga ‘i he ‘aho ni.

Koe’uhi ko Tonga’, ko e tofi’a ‘o e ‘Otua’, ‘oku ui ‘e he ‘Otua’ ‘a Tonga mo hono kakai’ ke tau fakafongā’i ‘a e ‘Otua’ ki Māmani. ‘Oku ui *kitautolu Tonga*, ko e kakai ‘oku mo’ui ‘o fakatatau ki he Folofola ‘a e ‘Otua’ pea tau fononga ‘i he Hala kuo tofa ‘e he ‘Otua’. ‘Oku ui kitautolu Tonga, ko e kakai ke tau vahevahe mo talaki atu ‘a e ‘ofa’ ‘a Sísū Kalaisi’ ki hotau ngaahi fāmili’ mo hotau ngaahi kāinga’ pea mo e tokotaha Tonga kotoa pē. Ka ‘oku ‘ikai fakangatangata pē ki hotau ngaahi kau’aa fonua’, ka ‘oku ui ‘a e kakai ‘o Tonga’, ke tau ‘alu atu ki he ngaahi kakai ‘i he tapa kehekehe ‘o Mamani, ‘o talaki ‘a e Ongoongo Lelei ‘o Sísū Kalaisi’.

‘I he po na’e puke ai ‘a hotau ‘Eiki’, ke taki ki he fakamaau’anga’, na’e folofola ‘a Sísū ki he ‘ene kau ako’, “**Ko e tu’utu’uni fo’ou ‘oku ou tuku kiate kimoutolu’, Ke mou fe’ofa’aki: hangē aa ko ‘eku ‘ofa’i kimoutolu’, ke pehee foki ho’omou fe’ofa’aki’. Ko e me’a koe ‘e ilo ai ‘ehe kakai kotoa pē ko e kau ako kimoutolu ‘a’aku’, ‘o kapau ‘e ai ha’a mou fe’ofa’aki (Sione Vahe 13: Veesi 34-35).**” Ko hono mo’oni’, ko e me’a pē ia ‘e taha ‘e ilo ai ‘a Tonga ‘e he ngaahi fonua kaungā’api’ mo e ngaahi fonua ‘o Māmani, ko e fonua ‘a Tonga ‘oku tui ‘a hono kakai’ ki he ‘Eiki ko Sísū Kalaisi’. Ko ‘etau fe’ofa’aki, hangē ko e ‘ofa’ ‘a e Tamai’ ki he ‘Alo’, mo e ‘ofa’ ‘a Sísū Kalaisi kiate kitautolu’, ke pehee ‘a ‘etau fe’ofa’aki’.

Ke hangai fofonga mai ‘a e ‘Otua’ ‘o fakaiviva kitautolu ke fe’ofa’aki ‘a e ngaahi Siasi Faka-Kalisitiane’ ‘o ma’olunga hake ‘i he ngaahi ‘aavahevahe kuo fokotu’u ‘e he tangata’ ke tau mavahevahe ai’. Ko e lotu mo e faka’amu ia ‘a e ‘aposetolo ko Paula’, ‘i he huaa ‘o hotau ‘Eiki ko Sísū Kalaisi’, ke ‘oua na’a tau fakafa’afa’ahi. Ka ke tau fakama’opo’opo kitautolu, “*‘o lotu taha mo fakakaukau taha (1 Kolinitō 1:10).*” Ko ‘eku lotu’ ia mo e hūfia ‘a e ngaahi Siasi ‘o Tonga ‘o e ‘Aho ni, ke tau fili mo fai tu’utu’uni ke tau taha ‘ia Sísū Kalaisi. Ko e tahaa, ‘oku tupu mei he Laumālie Ma’oni’oni’. Ko Sísū Kalaisi na’e pekia ‘i he kolosi’ ke tau mo’ui ai’, ka ‘oku ‘ikai ko kinautolu na’a nau fokotu’u ‘a e ngaahi siasi’. Ko Sísū Kalaisi na’e pekia ‘i he kolosi’ ke tau mo’ui ai’, ka ‘oku ‘ikai ko e kau taki ‘o e ngaahi siasi’. **Vikiviki ‘i he ‘Eiki’.**

3. KO HOTAU POTO’ANGA’:

Ko Kolinitoo’, ko e kolo mo e taulanga koloa’ia mo mahu’inga ki he fefakatau’aki’ ‘i Kalisi’. Koe’uhi’ ko ‘enau fakafepaki ki Loma’, na’e faka’auha ai ‘a Kolinitoo’ ‘i he ta’u 146BC (*kimu’a ‘ia Kalaisi*). Na’e taki fakamālohi ‘a e kakai ‘o e kolo’ pea fakatau atu ko e kau popula. Hili ha ta’u ‘e teau pea to e langa hake ‘e he ‘Emipola ko Suliasi Sísaa’, ‘a Kolinitō ko e kolonia ‘o Loma. Na’e fokotu’u ‘e he ‘aposetolo ko Paula’ ‘a e Siasi ‘o Kolinitoo’ ‘i he ta’u (*‘o hotau ‘Eiki*) AD51. Ko e tokolahi ‘o e kakai ‘o Kolinitoo’ ko e toko ua kilu ko e kau tangata’i fonua mo e fefine’i fonua ‘o Loma pea ko e toko nima kilu ko e kau hopoate. Neongo ‘a e ngāue popula ‘a e kau Kalisi’ ka ko kinautolu ‘a e kakai ako mo fai ako ‘i he nofo ‘a e kolo’. Na’a nau polepole ‘i honau poto’.

‘Oku akonekina kitautolu ‘e he ‘aposetolo ko Paula’ ‘i he ‘ene fakamatala ‘oku ha ‘ia 1 Kolinito 1:29-30, ‘oku tau taha ‘ia Sísū Kalaisi pea ko Sísū Kalaisi ‘a hotau poto’anga’. Ko e kaveinga ‘e ua, ‘oku tokanga mo fakamamafa’i ‘e he ‘Uluaki ‘Ipiseli ki Kolinitoo’. Ko hono fakatonutonu ‘a e ngaahi tui mo e ngaahi to’onga mo’ui ‘oku hala’ pea mo e uki ke tau falala ki he poto ‘o e ‘Otua, kae ‘ikai ko e poto ‘o e tangata’. ‘Oku fakafehoanaki ‘e he ‘aposetolo ko Paula’ ‘a ē poto ‘o e ‘Otua ‘a ee ‘oku uho ‘aki ‘a e kalusefai ‘o Kalaisi’, pea mo e poto ‘o e Māmani’ ‘a ia ‘oku tu’u lotoloto ai ‘a e falala ki he poto ‘o e tangata’ pea mo e mafai ‘o e tangata. Kuo maheni ‘a e kāinga Kolinitoo’ mo e tūkunga fakakaukau ‘a e kau Kalisi mo e kau Loma’ fekau’aki mo e poto ‘o e tangata’. Ko e poto ‘o e tangata, ‘oku falala ki he tangata’, mo fakahikihiki ‘i ‘a e tangata, mo fe’au’auhi mo siokita. Pea holi ki he mafai mo e tu’unga, ke pule’i’aki ‘a e kakai’. Ka ‘oku taukave ‘a e ‘aposetolo ia ko Paula’ ‘oku laka ange pea mahulu hake ‘a e poto ia ‘o e ‘Otua’. ‘Oku makatu’unga ‘a e poto ia ‘o e ‘Otua’ ‘i he kolosi ‘o Kalaisi’, pea ‘oku ne tataki kitautolu ke tau mo’ui fakavaivai ‘i he ‘ao ‘o e ‘Otua’, mo lotu taha pea mo fakakaukau taha ‘ia Kalaisi. **Vikiviki ‘i he ‘Eiki’.**

4. ‘IA KALAISI SÍSŪ:

Ko e hā ‘a e poto ‘o e ‘Otua? Ko Sísū Kalaisi ‘a e poto ‘o e ‘Otua’. Pea ‘oku tau ma’u ‘a e poto ko ia’, ‘i he Laumālie ‘o Kalaisi’ pē ko e Laumālie Ma’oni’oni. Ko ‘etau ‘ia Kalaisi’ pea

hoko leva 'a Kalaisi ko hotau poto'anga', mo hotau fakatonuhia'anga mo hotau ma'oni'oni'anga pea mo hotau huhu'i'.

'Oku tau 'ia Kalaisi' koe'uhi pē ko e kelesi 'a e 'Otua 'i he 'etau mo'ui'. 'Oku ui kitautolu 'e he 'Otua ko 'ene fanau. 'Oku tau lolotonga 'ia Kalaisi pea ko Kalaisi 'oku makatu'unga ai 'a 'etau 'amanaki ki he lāngilangi 'o e 'Otua' (*Kolose 1:27*). Ko 'etau vikiviki' ia! Ko 'etau polepole' ia! 'I he 'etau 'ia Kalaisi', ko e 'uuni koloa kotoa pe 'a Kalaisi', 'oku 'akitautolu ia.

KO HOTAU FAKATONUHI'ANGA' - 'Oku fakamatala 'a e fakatonuhia' ki he 'etau feohi pē ko ho tau vaa mo e 'Otua'. Ko e ta'ata'a 'o Kalaisi', na'e lilingi he kolosi, 'oku makatu'unga ai 'a 'etau fakalelei pē vālelei mo e 'Otua'.

KO HOTAU FAKAMĀ'ONI'ONI'ANGA' - 'Oku fakamatala 'a Paula 'i he kamata'anga 'o 'ene 'Ipiseli ki he Siasi 'o Kolinitoo' (*veesi 2*), ko e kakai kinautolu na'e fakatapui ma'a Kalaisi. Ko e kakai kinautolu na'e fakaului ki he fa'ahinga tapu'. Ko e ui 'o e Siasi', ke mo'ui mā'oni'oni. Ko e taumu'a 'a e ngaahi siasi, ke 'oua na'a tau 'auha ka ke tau ma'u 'a e mo'ui ta'engata'. 'I he ngaahi siasi lahi 'i he ngaahi 'Aho ni, ko e taumu'a' ia ko e mo'ui fiefia pea mo e mo'ui fiemālie. Kae 'ikai ko e fakamo'ui ia 'a e 'Otua mo e mo'ui ma'oni'oni 'a e 'Otua'.

Na'e tohi 'a e 'aposetolo ko Pita', 'o fakalotolahi'i 'a e kau kalisitiane 'i he kamata'anga' na'e fakatanga'i mo ngaohi kovi'i koe'uhi ko 'enau tui', "*Ka ko kimoutolu ko ha'a fili, ko e tu'unga taula'eiki fakatu'i, ko e kakai tapu, ko e fa'ahinga 'oku ma'ane me'a tonu, koe'uhiaa ke mou ongoongo atu 'a e ngaahi lelei 'o 'Ene 'Afio', 'a ia na'a ne ui mai kimoutolu mei he po'uli ki he maama fakaofa 'a'ana.*"

KO HOTAU HUHUI': Na'e fua 'e Kalaisi 'a e ngaahi angahala 'atautolu 'i hono sino', 'i he kolosi (*1 Pita 2:24*). Na'e hoka'i Ia koe'uhi' ko 'etau angahala'. Na'e tuki Ia koe'uhi' ko 'etau ngaahi hia'. Na'e hilifaki kiate Ia 'a hotau tautea fakamelino' (*'Aisea 53:5*). Na'e huhu'i mo fakatau kitautolu 'e Kalaisi 'aki hono ta'ata'a' (*Fakahā 5:9*).

Ko e 'uuni tāpuaki ni - 'a hotau fakatonuhia'anga' mo hotau mā'oni'oni'anga' pea mo hotau huhu'i', 'e 'ikai te tau ala ma'u ia 'e kitautolu 'aki hotau ivi' mo hotau poto'. 'Oku Taha matee', 'a e makatu'unga' ia, ko e 'Alo-tofu-na'e-fakatupu', 'a Sísū Kalaisi. **Vikiviki 'i he 'Eiki'.**

KO E FAKAMA'OPO'OPO':

'Oku tau ma'alali mo katoanga'i 'i he 'aho ni, 'a e 'ofa 'a e 'Otua' pea mo 'Ene ngaahi ngāue fakaofa ma'a Tonga 'i he ta'u ko 'eni 'e uangeau 'o e Lotu Faka-Kalisitiane' 'i Tonga 'o makatu'unga 'i hono 'Alo ko Sísū Kalaisi'. Koe'uhi' pē ko e 'ofa lahi 'a e 'Otua' pea mo 'ene mohu 'i he meesi' mo e kelesi' 'oku kei hokohoko atu pē'a Tonga, 'o 'ikai mamotu, ko e Fonua 'oku tuku mo momoi ki he 'Otua pea mo e kakai 'oku taha 'i he 'Otua'.

Ke tau lotu:

Ko 'emau Tamai 'oku 'i Hevani,

Fakamālō atu ko homau huhu'i, 'o makatu'unga 'i ho 'Alo ko Sísū Kalaisi'.

Tokonia kimautilu ke mau mo'ui mo nofo ma'u 'i ho'o Melino'.

Tokonia kimautilu ke mau mo'ui mo nofo ma'u 'i ho'o poto'.

Tokonia kimautilu ke mau mo'ui mo nofo ma'u 'i ho'o fakatonuhia mo ho'o mā'oni'oni'.

Tokonia kimautilu ke mau mo'ui mo nofo ma'u 'i ho'o 'ofa'.

Tauange ke taumalingi mai ho'o 'ofa' 'i he 'emau 'ofa ki he kakai kehe'.

Vikiviki 'i he 'Eiki, 'Emeni.